

Syddansk Universitet

Livets febrile hemmeligheder. Et litterært slægtskab mellem Henrik Pontoppidan og Thomas Mann

Vangshardt, Rasmus

Publication date:
2017

Citation for published version (APA):
Vangshardt, R. (2017). Livets febrile hemmeligheder. Et litterært slægtskab mellem Henrik Pontoppidan og Thomas Mann. Hellerup: Forlaget Spring.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Livets febrile hemmeligheder

Rasmus Vangshardt

Livets febrile hemmeligheder

Et litterært slægtskab mellem
Henrik Pontoppidan og Thomas Mann

Forlaget Spring

Livets febrile hemmeligheder.
Et litterært slægtskab mellem Henrik Pontoppidan og Thomas Mann

© Rasmus Vangshardt og Forlaget Spring, 2017
Grafisk tilrettelæggelse: Niklas Barlyng
Omslagsbillede: © Jens Alfred Raahauge

Denne bog er antaget til udgivelse på
baggrund af peer reviews på højeste
videnskabelige niveau.

Udgivet af
Forlaget Spring
DK-2900 Hellerup
www.forlagetspring.dk

Printed in Denmark 2017
Trykt hos TopTryk Grafisk, 6300 Gråsten

ISBN 978-87-93358-28-7

Denne bog er udgivet med støtte fra
Aage og Johanne Louis-Hansens Fond

Kopiering eller anden mangfoldiggørelse af denne bog
er kun tilladt på institutioner efter aftale med Copy-Dan.

Det gjælder rigtignok om Henrik, hvad jeg nylig har læst om en anden ung Forfatter: at Realismen er ham i Klæderne skaaret, mens Romantikken er ham i Kjødet baaret. Jeg haaber, han snart bliver kjed af at løbe i de fremmede Klæder.

– Birgitte Marie Christine Pontoppidan, født Oxenbøll (1886)

Thi – mærk jer mine ord – jeg kender jer og jeres hemmelighed, jeg kender jeres slægt! I og jeg, vi kommer jo af *samme* slægt! – I og jeg, vi har jo én hemmelighed!

– Friedrich Nietzsche (1882)

Indhold

Forord	11		
Prolog	19		
Raffineret grusomhed, meningsløse mishandlinger	22		
Blandt solbademestre og Kravlere	25		
Nietzsche og litteraturvidenskaben	29		
Plateau. "Vellydens fylde"	33		
Sympati med døden: Romantikens sidste ord	35		
'Besynderligt – syg og dum'	42		
En genstand for selvovertindelse	47		
At dø for Schubert og <i>Trolldomsbjergets</i> slutning	49		
Råkostspisere! eller: Hans Castorps skalmeje	53		
Hovedstykke. <i>De Dødes Rige</i>	63		
Den romantiske Pontoppidan	63		
'Forstaar, lille Mor!' Problemet Jytte Abildgaard	66		
Asketiske præster i kvindeforklædning	74		
		Kend dig selv	78
		'Livets onde Strid'. Jytte mellem Schopenhauer og Nietzsche	83
		Raffineret idyl?	87
		Torben Dihmers metafysiske heroisme	91
		Ofrede forløbere i den tunge tordenluft	93
		En domsbasuns toner	96
		Favsingholmregression! eller: Kjeld Borgens skalmeje	101
		<i>Trabimur</i> i dødsriget	114
		Modstykke? København mellem romantik og modernitet	121
		<i>Rideau</i> for helvede	123
		Romantikker	127
		Epilog. Mørke resultater	135
		Litteratur	143
		Noter	149

Forord

I 2015 sad jeg i efterårssolen ved åen på KUA. Jeg var lige flyttet hjem til København efter en kærlighedsflugt til Berlin, der endte med at blive til halvandet års eksil. Jeg skulle i gang med at skrive speciale i litteraturvidenskab og forsøgte at finde en farbar vej til at skrive om F.M. Dostojevskijs brug af Shakespeare. Det kunne eller ville ikke lykkes, så jeg sad dernede ved vandet og genlæste Henrik Pontoppidans *De Dødes Rige*. Romanens Jytte Abildgaard havde allerede én gang før draget mig, og jeg sad der og og jeg sad der og læste hendes rasende råb til sin mor: ”Forstaar! Forstaar, lille Mor! Hvem kan forstaa alt det, der foregaar inden i et Menneske? Det bliver kun til Ulykke, naar man begynder at tænke over sig selv.” Den lille meningsudveksling gjorde, at fru Bertha ikke kunne sove samme nat:

Her laa hun med det sidste af deres Børn i sine Arme og mærkede, hvordan ogsaa det var i Færd med uhjælpeligt at glide fra hende – at føres bort af den samme vilde, mørke Strøm, der hvirvlede de andre ned i Døden.

Erfaringen af, at der faktisk findes en afgrund i tilværelsen, som vi

alle ubønhørligt kan falde eller blive skubbet i. Den reelle mulighed for et evigt fald, ofte foranlediget af mørke kræfter, vi ikke har kontrol over, og som ikke altid vil én det godt. Den 'vilde, mørke Strøm.' Den havde jeg læst om før. Hos Thomas Mann. Fra de tidlige noveller om *Der kleine herr Friedemann* og *Der Baiazzo* over *Trolldomsbjergets* Hans Castorp, der ifølge sig selv og sin skaber er en åndeligt set 'truet natur' til *Felix Krulls* hemmelige tristesser efter veludførte maskerader. Da begyndte jeg at spekulere over lighederne mellem *De Dødes Rige* og *Trolldomsbjerget*, selvom der fandt jeg ud af, ikke findes det mindste stykke litteratur om det. Og således blev glæden ved at have stødt på erfaringer i litteraturen, der også findes i livet, til noget, der også kunne minde om en videnskabelig undersøgelse.

Dette er en bog om, hvordan vi kan blive klogere på den mærkelige *De Dødes Rige*. Det er samtidig en bog om, hvordan *Trolldomsbjerget* i to henseender kan bidrage til sådan en undersøgelse. Der er tungtvejende filologisk og hermeneutisk belæg for sammenligningen. Det filologiske først, for det er lettest. Thomas Mann var beviseligt optaget af *De Dødes Rige* i tysk oversættelse i den periode, hvor *Trolldomsbjerget* blev til. Den 29. december 1920 skriver han i sin dagbog, at han har påbegyndt læsningen af "Pontoppidans Totenreich, som fængsler mig."¹ Med tanke på, hvor omfattende en litterær tyv Thomas Mann var, er sådan et udsagn altid af interesse. Det hermeneutiske belæg for sammenligningen er sådan set dét, en stor del af nærværende bog handler om.

Selvom man måske af titlen og af det fremhævede dagbogscitat kunne fristes til at tro, at det følgende er et klassisk indflydelsesstudium, er det ikke tilfældet. Jeg har – videnskabeligt set semi-utilladeligt – 'vendt' kronologien om, sådan at de sidste skal blive de første. Selvom Thomas Mann i litteraturhistorisk forstand kommer efter Henrik Pontoppidan, og selvom *De Dødes Rige* blev skrevet en del år før den endelige færdiggørelse af *Trolldomsbjerget*, har jeg forsøgt at skabe et slags litterært og konkret plateau

gennem øvelser udi musikkens, dødslængslens og romantikkens væsen, hvis nu ens hele verden var et trolldomsbjerg. Fra det plateau, *Trolldomsbjergets* højdedrag, er det min opfattelse, at vi kan blive klogere på Henrik Pontoppidan. Denne kronologiske omvending betyder, at bogen først og fremmest er en *fortolkning* af lighederne mellem de to romaner, uafhængigt af de mulige filologiske påvirkninger, selvom disse også eksisterer.

Udlægningen af *Trolldomsbjerget* er ganske uoriginal i den forstand, at der ikke står ret meget, som forskningen ikke allerede har bemærket. Pointen er, at jeg tager en ortodoks udlægning af Thomas Mann og viser, at der er overvældende sammenfald med *De Dødes Rige*. Godtages disse, står vi med et argument for, at der eksisterer et litterært slægtskab mellem den senromantiske metafysikvirtuos Thomas Mann og randrusianske Henrik Pontoppidans påståede realisme. Gennem sammenligningen fremkommer dermed et uortodokst argument for en revurdering af det passende i betegnelsen 'naturalisme' eller 'realisme' for Henrik Pontoppidans sene forfatterskab. Thomas Mann bidrager til at se ting i *De Dødes Rige*, der hidtil er blevet overset.

Grebet er holdt nogenlunde stramt, sådan at et enkelt afsnit af *Trolldomsbjerget* bruges som et prisme til en indføring i romanen og til at kaste lys på hele *De Dødes Rige*. Grebet er dog ikke strammere, end at der selvfølgelig skal blive plads til digressioner. Det drejer sig eksempelvis om Mann-novellen *Der kleine herr Friedemann*, om Lykke-Pers skalmeje og om tidens syge kvinder.

Jeg har forsøgt at skrive bogen, så de, der ikke kender romaner som *De Dødes Rige* og *Trolldomsbjerget* til bunds, kan læse med. Og så de, der ikke kender Franz Schuberts *Winterreise* eller Friedrich Nietzsches *Tragediens fødsel*, gør det lidt bedre efter læsningen. Bogen fungerer altså forhåbentligt sådan, at man kan læse den uden at kende værkerne på forhånd. Det er en balancegang, for den er også skrevet for dem, der allerede kan deres Pontoppidan, idet den forsøger at skildre en skjult side af ham. En side, som også

velbevandrede danske Pontoppidan-forskere længe har overset eller ignoreret. For nu at foregribe tingene handler det både om overvældende nietscheanske skabeloner, som forskningen aldrig har brugt til fortolkninger, og det handler om den romantiserede dødslængsel mere generelt, der udtrykker en 'romantisk' side af bogen, som aldrig er blevet skildret, og som står i klar modsætning til den ensidige naturalisme, som visse litteraturhistorier har haft travlt med at hævde – formentlig i et forsøg på at indordne Henrik Pontoppidan i de brandesianske geledder.

Blot en kort, men nødvendig oplysning om tekstudgaverne. Så vidt muligt bruges danske oversættelser af Manns og Nietzsches værker for at sikre en flydende tekst. De steder, hvor oversættelserne er utilstrækkelige, henvises til henholdsvis *Große kommentierte Frankfurterausgabe*² i tilfældet Mann og i tilfældet Nietzsche til *Kritische Gesamtausgabe*.³ Se yderligere i litteraturlisten. I forhold til Pontoppidan er det straks en større udfordring at vælge. Førsteudgaven af *De Dødes Rige* udkom i fem bind mellem 1912 og 1916. Denne udgave er væsentligt længere end de senere, samlede udgaver, som Pontoppidan forkortede. I 1917 kom en to-bindsudgave med så store ændringer og forkortelser, at der her tales om en andenudgave. Det fristende ved at bruge førsteudgaven er, at den leverer mere stof, hvorfor en given tese som regel bliver lettere at bevise, hvis man blot ønsker at dyngte evidens sammen. Men det meste af receptionshistorien har brugt senere udgaver, som oftest med henvisning til Pontoppidans eget udsagn i et brev til Vilhelm Andersen:

Først i Bogens nuværende Skikkelse [andenudgaven] tilfredsstiller den mig selv. [...] Jeg bilder mig også ind, at jeg i "De Dødes Rige" har udviklet min Evne til at udsætte et simpelt Stemningsmotiv for stort Orkester.⁴

Udsagnet er bemærkelsesværdigt, fordi det ligner Thomas Manns om *Trolldomsbjerget*:

Romanen har for mig altid været en symfoni, et kontrapunktisk værk, et tematisk vævet stof, hvori idéer spiller de musikalske motivers rolle.⁵

Også jeg bruger andenudgaven af *De Dødes Rige*, fordi det var den, Thomas Mann læste i tysk oversættelse. Førsteudgaven inddrages begribeligvis også, hvor den afslører febrile hemmeligheder, som andenudgaven skjuler.⁶

Samtidig skylder jeg at nævne, at det oprindelige grundlag for denne bog som antydnet er en specialeafhandling, færdiggjort ultimo marts 2016. Det håber jeg, at man ikke kan fornemme under læsningen. I hvert fald har jeg gjort mit bedste for at skrive den ud og om, så den er mindre tætpakket og mere fortællende. Men derfor skal jeg naturligvis ikke foregøgle, at det følgende ikke først og fremmest er litteraturvidenskab. Dét er det.

* * *

Takskyldig er man altid, men nogle mennesker skal have en eksplicit hilsen. Først og fremmest min tidligere vejleder, professor Isak Winkel Holm. Selvom vores litteraturvidenskabelige interesser og vist også holdninger konsekvent går i modsatte retninger, var det alligevel ham, der satte mig i gang med at gøre dette til en rigtig bog, før jeg selv overhovedet havde overvejet det. Over et par glas bobler mente han, at det ikke blot skulle blive til en artikel i en *journal*, men til noget mere. Siden har jeg tit tænkt på, hvor godt et eksempel på glædeligt frisind inden for universitetsverdenen det var. Deri burde vi alle øve os noget mere. Eller bare lære af Isak.

Den anden hovedperson er dr.phil. Børge Kristiansen, som jeg

ikke engang kendte, da jeg skrev speciale. Men jeg kendte hans bøger. Læsere af det følgende vil næppe være i tvivl om, hvem der har været min litteraturvidenskabelige læremester. Da jeg fandt hans *Thomas Mann. Digtning og tankeverden* fra 2013, åbnede der sig også en helt ny verden for mig. Tænk, at litteraturvidenskab kunne være så vildt. Og det har jeg levet højt på lige siden. Senere samtaler med Børge Kristiansen i München har selvfølgelig ikke gjort mindre for tilblivelsen af denne lille bog.

Cand.jur. Jens Alfred Raahauge har tegnet forsiden efter at have lavet en række skitser ud fra mine håbløse idéer. Søren Frank og Johan Rosdahl har af forskellige grunde læst versioner af manuskriptet og er kommet med værdifulde indsigelser – det var Johan Rosdahl, der gjorde mig opmærksom på det forrygende citat af Pontoppidans moder, der pryder denne bogs første side.

Fire mennesker har af ren og skær velvillighed taget sig tid til at gennemkommentere manuskriptet, enten før eller efter det blev til en normal bog: Helga og Kristoffer Garne, Anders Raahauge og Børge Kristiansen. I disse fire tilfælde har de vist snarere end af frisind gjort det af venskab. Det behøver jeg ikke at øve mig i at være taknemmelig over – det kommer helt af sig selv, når man har lov at kalde disse mennesker sine venner.

Men, en taknemmelighed over dem alle: Bogen tilegnes Studenterkredsen – dødssympati og selvovervindelse siden 1888.

*Rasmus Vangshardt
Christianshavn, april 2017*

Anvendte forkortelser for primærlitteratur

- DD: Henrik Pontoppidan: *De Dødes Rige*. Anden udgave i to bind (København: Gyldendal 1917).
- DD₁: Henrik Pontoppidan: *De Dødes Rige*. Første udgave i fem bind. (København: Gyldendal 1912-1916).
- GKFA: Thomas Mann: *Große kommentierte Frankfurter Ausgabe*. Hg. von Heinrich Detering u.a. (Frankfurt am Main: Fischer Verlag).
- KG: Friedrich Nietzsche: *Kritische Gesamtausgabe*. Hg. von Giorgio Colli und Mazzino Montinari (Berlin: Walter de Gruyter 1972).
- MO: Friedrich Nietzsche: *Moralens oprindelse*. Oversat af Niels Henningsen (Frederiksberg: Det lille forlag 1993).
- TB: Thomas Mann: *Trolddomshjertet*. Oversat af Ulrich Horst Petersen (København: Gyldendal 1989).
- TF: Friedrich Nietzsche: *Tragediens fødsel*. Oversat af Isak Winkel Holm (København: Samlerens 1996).